

Bertha Zoltán

Menyegző és Tengerparti lakodalom

(Nagy László és Szilágyi Domokos)

A huszadik század második felének lírai hatástörténetében az egyik legkiemelkedőbb szerepet kétségtelenül Nagy László vitte. Az ő költői nagyságát – természetesen soha nem más, szintén csodált szellemóriások, Weöres Sándor, Pilinszky János és a többiek inspirációinak a rovására – a hozzá viszonyuló későbbi nemzedékek egész sora ismer- te el és fel, s karizmatikus jelentőségének sokféle eszmei, erkölcsi és esztétikai vonását igyekeztek termékeny örökségként megtartani és továbbépíteni. Kortársak és utódok sokasága az egész nemzet morális állapotát kikezdő időkben vallotta és hirdette annak a tisztánlátásnak az irányjelző igazságát, amely az ép etikai érzéket szétzilálni és megbénítani törekvő körülményekkel szemben, azokkal dacolva jelentett erőt és reményt, s hagyományozott megújítva is örökérvényű értékminőséget és magatartásmintát. A szilárd támpontot kereső ember számára hitet és távlatot nyújtott, az egyének ho- vatartozás- és felelősségtudatot, a közösségnek romolhatatlan létezésvágyat és kitartó megmaradásakaratot. A Nagy Lászlót övező mértékadó verses, emlékező, értelmező és megannyi másfajta megnyilatkozások ezt a kivételes lelki, szellemi és művészi tel- jesítményt hangsúlyozták, s abban, ahogyan a költőt olykor táltosként hívták, idézték, invokálták, sőt megváltó, vezérlő csillagnak vagy akár szentnek aposztrofálták, nem- csak az elragadtatás mámora, nemcsak az odahajlás magasztosan szerelmes feltét- lensége mutatkozott meg, hanem valami mély fájdalom keserűsége, s a kétségbeesett kapaszkodás gesztusa is az utolsónak vélt menedékbe. Olyan eltéphetetlen ragaszko- dás ez, amely okvetlenül a delejező eszményihez, az ideális középponthez köti önnön szándékait és esélyeit, maga körül mindegyre a szétesés, a létromlás, a pusztulás tüne- teit és jelenségeit tapasztalván. S nem híg vagy olcsó romantizálás és mitizálás mindez az ellentétes világerőket vizionáló szemlélet, amelynek pozitív oldalán a költői hérosz áll: hanem egyenesen és méltósággal illik, illeszkedik Nagy László ajzott, felnagyító képzeletvilágának drámai, küzdelmes atmoszférájához, az egzisztencia morajló vitális energiáit összetett, tragikus tudással feldúsító hanghordozásához. A fenségesség és az emelkedettség széptani, stiláris értékformáit kiteljesítő világképéhez, az egyszer- re árnyaltos és monumentális látomásalakzatokat kivetítő fantáziagazdagságához, a szimbolikus és szürrealisztikus képzetrengeteget felforrósító intonációjához.

Nagy kiábrándultság, s veszteségek, megcsalások özöne kell ahhoz, hogy a szemé- lyes példa ilyen helyzetmegvilágosító pozícióba kerülhessen, a szólás, a cselekvés, az emberség hitelességét és tisztaságát együttesen modellálva. Hatalmas értékszomjúság talál enyhítő és igazoló jelképre ebben az ihletett és ihlető, korszakmeghatározó és

időtlen humanitásról tanúskodó költészet-, nemzet- és embertörténeti fenoménben. Csoóri Sándor szerint „ezen a szóra, hitre és emberi tisztességre kiegészített földön elkezd növekedni azok száma, akik őt megérdemlik, s akiket ő is megérdemel.”¹ Szemben azokkal, akik a hitványság torát ülik; mint Buda Ferenc vallomásában, látomásában: „Örökségeden, a befelé határtalan Szabadság szikkadt kenyerén megosztozunk: maradjon elfogyhatatlan étünk. Pirinyó morzsája is édesebb mindannál, amit a jóllakottak terített asztala kínál. / Dögvészes parton a terített asztal ott áll ma is. Dúl a vendégség körülötte. Minden kísértés pedig a Te kezéd által megjelöltetett.”²

Nagy László személyiségének és alkotóművészetének korokon és tereken, határokon és határtalanságokon keresztül is átívelő kisugárzása természetszerűleg ér el az erdélyi, székely-, sőt csángóföldi magyar kultúra vidékeihez és szféráihoz is. A kölcsönhatások közte és az erdélyiség jellegzetes archaikus népi és historikus kulturális tradícióit átörökítő írók (Tamási Áron, Sütő András, Páskándi Géza és mások) között rokon szellemiségű művekben, s a szorongató közös nemzeti sorskérdéseken töprengő, aggódó lelkiület hasonló megnyilvánulásaiban sokrétűen felmutatható. Még az olyan jelképesen sorsszerű és végzetesen tragikus pillanatokban is evidenciává válik ez a kapcsolódás, amikor 1976-ban Nagy László Kolozsvárott a házsongárdi temetőben az általa „fényesen kényes szellem”-nek nevezett Szilágyi Domokos fölött mond katartikus gyászbeszédet (*Aki szerelmes lett a halálba*),³ s utána pedig Sütő András 1978-ban Nagy Lászlótól (a „nyelvben bújdosó a versben bújdosó”-tól) búcsúzik Budapesten a farkasréti temetőben (*A költő szívet hasogató Gondja*). Minderről adatoló forrásértékeit és értelmezési szempontjait tekintve is kitűnő tanulmányaiban részletesen értekezik Jánosi Zoltán,⁴ aki többek között leszögezi, hogy „Nagy László életműve nemcsak verses és prózai alkotások sorában vonta magába és átfogóbb szemléletköreibe az erdélyi kultúra több jelentős értékét, hanem hatott is arra. 'Bartóki' alkatának nyomai ott vannak az utána jövő erdélyi nemzedékekben, különösen a második Forrás-nemzedék alkotói-ban: Király László, Magyar Lajos, Farkas Árpád s a többiek költészetében is.”⁵

Hasonlóképpen talál párhuzamokra, sajátos rezonanciákra, allúziókra Nagy László sugallatos etikai és bölcséleti üzeneteket felhalmozó, imaginárius telítettségű, intenzív képes beszédmódja a sok vonatkozásban attól eltérő, mert radikálisan újavantgárd, neoexpresszionista, kiáltás-típusú⁶ (depoetizáló, deheroizáló, alulretorizáló és anti-lírai) hangzatokat – gyakran közvetlenül lázadó, protest- vagy beat-hangütésű kifejezésformákat – is mozgósító, a modern és a posztmodern költői episztémé határán villódzó⁷ Szilágyi Domokos-i líraiságban.⁸ Ő részint már „búcsúzik” a „trópusoktól”, „prófétája” pedig „elfeledte” az „Igét” – mindez azonban apokaliptikus győtrelem: hiszen a tényszerűségében (az Igére való érdemtelenységében) amorális, megváltatlanságában viszont mégiscsak feloldozásra szoruló világgal szemközti értéktudat fényében demonstrálódik. Végtelen kín (totális és végletes dezillúzió) és ítélező reszurrekciókíváncsi összeszikkasztásában. A könyörtelen leszámolás felörlő és té-

bolyító elfogadhatatlanságában. Ebből a szempontból – a bajvívás drámai konfliktussóságának, az érzelmi ellentéteket felfokozó, felajzó tonalitásának a közegében – is relevánsak a Nagy László-reminiszcenciák vagy -utalások. Az egyik adys intonációt hevítő korai Nagy László-vers így fogalmaz: „Ebek a magyarok, / ebek, ebek, ebek, / hűségtől ugatnak, / bajtól nyüszítenek. // Kócos komondorok, / nagy posza agarak, / pici pulik egymás / szívének ugranak. / Ha majd bundájukat / pörkölik istenek, / akkor meghuzódva / újra nyüszítenek” (*Ebek a magyarok*). Ugyanez a fájdalmas, kínkeserves (önemésztő-önostorozó) ambivalencia hevül fel Szilágyi Domokos kései – s mottóként, mintegy paratextusként Vörösmartyt és Petőfit idéző – *Magyarokjában*: „Bárgyú zsibbadatban, / másfélezer éve, míg vihar / zúgott körötte (tudniillik / a szellemé), ül bávata; / igricei – míg múlton múlik / az idő – fölvonítanak / olykor”; „cigány egy nép, nem tesz, csak jajgat”; „Önkéntes gladiátorok: / egyik a másra acsarog / és támad újra, újra, újra, / s az öregisten hüvelykujja / lefelé bök – rajt, hejjuhujja!” – Nagy László megrendítő képzetűsítése – a „káromkodásból katedrális” (*Ki viszi át a Szerelmet*) – a másik költőzseni Szilágyi Domokosnál így visszhangzik: „káromlom az összes isteneket / – ennyi az enyém – rabbá-szabadultan” (*Rab*). Sokatmondó adalék, hogy éppen a drámaiság lényegéről valló – *Dráma és legenda* című 1939-es esszéjében – így határozza meg a lélek viharzásainak mibenlétét Németh László: „istenkáromlás az istentiszteletben, ez a dráma ingere Prométheusz és Szophoklész óta. S ez még inkább Shakespeare-nél. Itt szinte táncolnak már az oszlopok, s a szilaj emberháborgás hányja hullámait.”⁹ S klasszikus nagy versében így vall Illyés Gyula is – *Bartók zenéjéről*: „káromlással imádkozó, / oltárdöntéssel áldozó, / sebezve gyógyulást hozó, / jó meghallóit eleve / egy jobb világba emelő zene”. Áprily Lajos egy Reményik Sándornak küldött levelében fűzi össze a kétirányú indulattartalmakat: „tanítottam és szerkesztettem, imádkoztam és káromkodtam.”¹⁰ Később Nagy Gáspár is így emlékezik dunántúli falusi gyermekkorára: „káromkodó és imádságos szavak voltak az első ’nyelvemlékeim.”¹¹ A hajdúsági Kertész László *Szerelmünk ez a föld* című poémájába szövi kesergését „sírásból és vigalomból, / káromlásból, hiszekegyből”. A nagykunsági Erdei-Szabó István esdeklő-himnikusan siratja élethalálharcát vívó nemzetét, ekképpen: „Ez az árva, világfordító nemzet, / aki szent királyokat és emberfőket nemzett (...) Most itt áll újabb roppant csapások / súlya alatt, / mint aki végleg magára maradt, / akinek már imája is káromkodásba torkoll” (*Van-e kiút, Istenem?*). A kárpátaljai Nagy Zoltán Mihály versesregényének hőse (*Túl a fényeken*) így próbálja erősíteni borongó, önmagával, közösségével, sőt Istenével egyaránt perlekedő, s a mindet egyszerre korholó hitét: „pásztortalanul csámborogva / elsatnyul, kivész belőle / a létküzdelmekben évszázadok alatt / imádsággal vagy káromkodással, / de mindig hatalmas életösztonnel / megnyilvánuló / létakarát”. S az erdélyi Ferencz Imre szintén így fogalmaz *Csángók* című versében: „Uram a nyelvünk szétporlad szétesik / és még káromkodni sem fogunk tudni / a Te dicsőségedért!” Lászlóffy Csabánál pedig a megidézett nagypapa

„makacsul káromló természetével / együtt istenhitét is visszanyomta a vén utazó- / láda nyikorgó hasfala mögé” (*Emberlövédékek elégiája*). És valóban, olykor „hőbb és igazabb imák” az „átkozó szavak” is, mint „az álszentek langyos könyörgései” – ahogyan *Istenkáromlás* című védőiratának zárlatában már Babits Mihály leszögezte.¹²

S megint Nagy Lászlóra rímelő ritmus-parafrazisként is olvasható Szilágyi Domokos kései költeménye, a *Megvert az Isten*: „Megvert az Isten / étellel. / Meg a szerelem: / élnem kell. / Meg a halál is: / félnem kell. / Megvert az Isten / étellel. // Meg a poézis / vallással (...) Föld alatt dől el, / nem másutt, / föld felett, füstben – / nincs már út”. Jellegzetes Szilágyi Domokos-i létfilozófiai számvetés ez, a játékosság groteszk-rezignált iróniájával, a lét és nemlét, élet és halál, föld és ég dimenziói közötti kiúttalanság – választás nélküli determinációt és transzcendens választalanságot¹³ egyszerre demonstráló – végszituációjáról. A kozmikus magány, magáramaradottság egzisztencialista mélységű sorsnyomorúságát az önironia szardonikus vibrálása, a játszi szellem könnyedsége, a lélek titkos energiája ellenpontozza: sőt bűvöli, stilizálja, éneklí. Bizarr dallamossággal, amelynek ritmikus-ütemes menete szótagszám, rímképlet szerinti pontossággal megegyező formában játszik rá Nagy László bájosan naiv, gyermekien tiszta és egyidejűleg kérlelhetetlen emberi méltóságot sugárzó dalszerű fohászára, népies köszöntéses könyörgésére, az *Adjon az Istenre*: „Adjon az Isten / szerencsét, / szerelmet, forró / kemencét, / üres vékamba / gabonát, / árva kezembe / parolát”. Még a versek első sorában szereplő Isten-képzet is részint analóg (amennyiben a befolyásolhatatlan abszolútum rendelkezéseinek öntörvényűségét, az emberlény kicsinységét implikálja) – s mégis mennyire két külön szuverén költői világot, világszemléletet tud felidézni. Az egyik a folklorisztikus, „pogány” életöröm – élethit és életkultusz –, egyfajta heroikus vitalizmus és magabízó moralitás hangulatát árasztja, a másik az abszurd kiszolgáltatottság szarkasztikus rémületét. Amely az iszonyat fanyar-gunyoros, önlefokozó és alulstilizáló önreflexióját József Attila-s hangvétellel közvetíti; s ezt a kapcsolatot Kántor Lajos is nyomatékosítja a hetvenes évek Szilágyi-lírja kapcsán¹⁴ („Fekszem, virrasztok / megverten. / Balekség díját / megnyertem. / Ostobaságét, / én, marha. / Lettem ilyen kész- / akarva. // Lettem, hát lettem, / nyöghetem”; „Lettem, hogy legyen / végtére / ország-világnak / cégére”; „Vagyok. És ez is / valami”; összevethető ezzel: „Éltem – és ebbe más is behalt már” – József Attila: *Kész a leltár*).

Világlátás, műfaj, stílus, motivika rendkívül bonyolult belső hasonlatosságaival áll rokonságban egymással Nagy László szimbolikus-mitikus remekműve, a *Menyegző* és Szilágyi Domokos egyik utolsó nagy poémája, a (ritkán elemzett vagy emlegetett) *Tengerparti lakodalom*. Mindkettő mondhatni összefoglaló igényű gondolati-filozófiai szintézisköltemény, jelképes-vizionárius tömörségű hosszúvers vagy hosszúének,¹⁵ szemléletes-érzékletes képek zuhatagában koncentrálnódó létösszegzés, emberi és kozmikus sorshelyzetek archaikus-időtlen távlatú mitologizációja. A *Menyegző* olyan látomásvers, amelyben az „arccal a tengernek” bemutatott, „fenséges elszántsággal

védett teremtő tisztaság¹⁶ a „poláris létértékelés, a küzdő-önheroizáló emberi elv¹⁷ ősmítoszi struktúrái és asztrálmítikus kiterjedései révén egyetemesedik és állandósul. A „mítoszok ősi atmoszféráját: hősképét, univerzális szellemét, teremtő indítékait, szoláris szimbolikáját, bináris osztályozását újjáélesztő” mű; egy „diktatorikus, emberi kiteljesedést gátló, korábban népére sortüzet nyitó, majd százakat börtönbe vető és folytonosan világhatalommal fenyegető kor ellen az archaikus mítoszok eszmei és képi eszköztárát bartóki erővel mozgósítja benne Nagy László nagy erejű líraisággá” – a „teremtésmítoszi alapelveket” ragadva meg.¹⁸ S az infinit abszolútummal érintkező értékállítás döntően a szakrális méltóság és határtalan teljességigény (mint eszményi törekvés) szoborszerű mozdulatlanságának, illetve az alantas vágytobzódás elszabadulásának morális összemérhetetlenségében vetül ki. Értékeshemény és értékromlás-értékrontás apokaliptikus ütközésének drámai közegében és légkörében. A rítus, a szertartás, a misztérium imaginációjának kimerevítő téridői végtelenségében. A statikus rendíthetlenségbe zárul ilyképpen a tragikus-hősies eszményívó akarat, az értékszembesítő örök emberi küzdelem.¹⁹ S eme mélyreható folklorizmusból táplálkozó egyetemes szenzibilitás vagy szenzibilis egyetemesség számára, „mint a bartóki zenében, a modern törekvések adják a távlatot, a rendező normatív elveket, a népiség pedig az ősi forráságot, s a minden emberben közös emlékezetet.”²⁰ A *Menyegző* „az ellentétes világtendenciák ütközését egyetemes lét-drámaként érzékelteti”; így tehát az „értékhiányos valóság és valósághiányos érték, eszmény és valóság, idill és tragikum, szakrális és profán, pátosz és ironia kettősségeiből épül fel Nagy László legtökéletesebb hosszú éneke, mint a paradoxális értékszerkezet modellje.”²¹ „Nagy László egy egész világért perel, s mert magában hordja ezt a világot, kénytelen küzdeni a megrohasztására törő romlás ellen”; a polaritás ezért „kiélezett, egyszersmind mélyen ambivalens is, hiszen egy boldogságvonzású ünnep közegében örvénylik itt a romlás.”²²

A *Tengerparti lakodalom* háttéréhez és áthallásos konnotációihoz mindezek a jelentéstartományok (kultikus-rituális hangulatiságukkal, archaikus-folklorisztikus modalitásukkal, a dikciót magasztossá emelő előadásformájukkal) elevenen hozzátartoznak – s a vers szöveg-mögötteséből élénken át is tetszenek, sejlének. Már maga a cím olyan explicit vagy amplifikált intertextusnak²³ tekinthető, amely a Nagy László-műre való emlékeztetésen keresztül azonnal természetiség és emberlét, kozmosz és antropológikum primordiális lényegösszefüggéseit láttatja. A Gérard Genette-i kategóriák²⁴ szerinti szövegtranszcendenciának és transztextualitásnak így több (para-, meta- és architektuális) rétege is mozgásba lendül, s érvényesül a hypertextuális vonatkozás, amely által a szuverén Szilágyi-poéma valóban nem kommentárként viszonyul hypotextusához, a *Menyegző*höz, hanem mint bizonyos analóg műfaji képződmény, szemantikai motívumtranszformációkat, jelentés- és képzethasonlóságokat működtető témavariáció. Amelyben a mozgalmas és expresszív lakodalomleírásnak például a csujjogatas indulatszavaiban és az azok sodró lendületében megnyilvánuló

explicit szövegek közisége a sors- és emberiség látomás implicit sugallatösszetettséggel töltekezik.

A *Menyegző* az autentikus emberi fenomén alaprincípiumát méltóság és méltatlanság folytonos szembenállásában, harcában úgy modellálja, hogy a „két emberi csillag” – a „fenség”, az „örökös láng” „márványlap-arcél”-űvé kristályosodott, szoborrá feszülő-öntődő hiposztázisa – számára a tenger abszolút értékhorizont és ideálképzet, a végtelen teljesség, a mindenség hívása és igézete. „Igazi násznagy”-ként mintegy a statua-létminőség eszményövezete, csillagfényköre, kozmikus glóriája. A küldetés aureólája és önerősítő igazsága. A *Tengerparti lakodalomban* ehhez képest a tenger elsősorban a személyiség erkölcsi őselvén túli, az emberi faj egészét közvetlen kozmikus-biológiai értelemben is meghatározó arkhé, metafizikai és embertörténelmi őselem. A menyasszony itt nem statikusságában, hanem mozgásában, extatikus termékenységi táncában valósul át időtlen életjelképpé. A mindenható természeti-vitalis folyamat irdatlan tempójába, elementáris áramába olvad a menyasszonytánc, s maga a menyasszony nemcsak szemléletében, morális igényében vagy apoteózisában, hanem létében, testi-lelki mivoltában is azonosul a vízzel, a tengerrel. Személyessége voltaképpen a feminin jellegű megvalósult univerzum mitikus vetülete – a világmindenség, s benne az emberi nem, a genus eredete és kontinuitása: „Viszik a menyasszonyt, sej, a menyasszonyt, viszik, viszik, viszik, / tengernyi fátyla, sej, a láthatáron uszik, uszik, uszik, / az uszálya fehér felleg, sej, sűrű fehér felleg, / menyasszonyi uszályt, sej, sűrű fehér uszályt ájtatos szelek emelnek, / a menyasszony göndör fürtjét, sej, szögszín fürtjét kacskaringójuk szellő-viháncok, / viszik a menyasszonyt, sej, a menyasszony tenger hullámaival járja a menyasszonytáncot, / hajladozik a homokon, sej, hajladozik a hanga, / hullám karján hajladozik a menyasszony”; „ropja a táncot, sej, a lakodalmi táncot ropja a föld, víz, tűz, levegő, minden elem, / ropja a táncot, sej, a szokottat, friss-dühösen a történelem, / csillagos égbolt villog odafönn, sej, vele zölden a tenger is ég”; „rogyjon az ég rád, sej, szóljon a szférák talp alá való muzsikája, / az a legény most, sej, ki a menyasszony tenger iramát reggelig állja, / itt a menyasszony, sej, a menyasszony, végtelen öblű, thalatta, thalatta, / ruháit rendre leszórja a Föld, sej, termékeny tenger alatta, alatta”; „fölfakadó víz / áttör a szennyen”. A természeti elemek nyilvánvaló életmegtartó hatalommal bírnak: „kushad a koncert, elemekéért, kushad mohón az emberiség”. A látomást energikusá a történelmi időiség, a világtörténelmi (a „történelem egészére”²⁵ kiterjedő) időáramlás dinamizálja – s a genezistől az apokalipszisig, a származástól az önelvesztésig, a bőséges-virulens kezdetű az elszárazító végig – a meg nem becsült természeti önazonosságtól való sivár-életlen elszakadásig – jutó hanyatlásfolyamat visszafordíthatatlanságának keretében: „kiisszuk a tengert, sej, de kiisszuk, szájunk szikkadt, bendőnk telhetetlen, / itt a menyasszony, sej, hullámok karján, világ ölében, itt az egyetlen, / ragadja az ár, sej, tengermély az ágyhely, világ ha kihál”; „megfertőztettek, sebeztek rajban, aj, kivilágos

éjjelek, és / szúr a sugár is, aj, átszúr rajtam közömbös hegyel-élel e kés, / virrad a tenger, aj, végtelen öblű thalatta, pirkad a, pirkad a part, / melyet a násznép, aj, csuda násznép a sötétségből ki- és kikapart, / hozzák a menyasszonyt, aj, vissza az asszonyt, jön, jön a koravén, szeplős gyermek, / főnyre vetődött moszatoktól, aj, kikönyörögni egy kis kegyelmet, / kiittuk a tengert, aj, fenékgílen, halait megettük, nyaltuk sóját, / csupasz mederben, aj, gurulnak itt-ott tátogó, céltalan, bilincstelen bóják, / elapadt a dagály, aj, elakadt minden, vízen átvádló, cirmos hajó és / nagy fene cirkáló, aj, polipdögökre tátog az ágyúnaszádon a lőrés, / ős elemünk, aj, ős anyaméhünk, meddőn maradtörtelmű bánat, / nincs tenger, nincs sziget, aj, nincsen part sem, anyányi árnyak futnak utánad”; „anyányi menyasszony, aj, parttalan parton, húzasd a nótát, húzzuk a mi / világteremtő dalunkat, sej, hogy időnk ne legyen felejtteni / Atlanti-szunkat, a vízből valót, aj, – elnyeltük földül, el mindenestül, / csak egy falás volt, aj, jól palástolt izgalmunkban pillánk most se rezdül, / kihalt a menny, aj, ki a pokol, jaj, kiittuk a tengert, végtelen a part, / kóválygunk hosszán, új menyasszonyt hozván, ki talán mégis, aj, tengert akart”. A virradat az ősmélyiségektől eltávolító sorsromlás metaforája, a semmihez közelítő „kóválygás” pedig az abszurd reményvesztést érzékelteti („se halni, se lenni”). Mindazonáltal egy „új menyasszony”, a feltétlen szükségességével halvány lehetőséget is sejtető újjáteremtődés, megújulás jelképe talán oldja is a lezárulás végérvényességét. A költői nézőpont mindenképpen a lét- és értéksorvadást, az önelidegenítő devalválódás és degenerálódás előrehaladottságát konstatálja;²⁶ olyan pozíciót vesz föl, amelyből meglátható és megítélhető a történelmi lét tragédiája. S ez az a modern és a klasszikus magyar sorsköltészetbe szervesülő világkép, amely az intertextuális perspektívatágítás révén is „holt-súlyos” igazságokból építkezik, s a szellemi-erkölcsi szövetkezés esélyének őrzésével a humánus egyetlen hitelesen fenntartható létkompensációját szolgáltatja – a világ (N. Pál József kifejezése szerinti) „végső elrongyolódásának”²⁷ ellenében.

Jegyzetek

1. CSOÓRI Sándor, *Nagy László földi vonulása = Égi s földi virágzás tükre: Kortársak Nagy Lászlóról*, szerk. BALOGH Ferencné, Veszprém, 1985 (Horizont Közművelődési Könyvtár, 11), 160.
2. BUDA Ferenc, *Az elmondhatatlan szavak = Égi s földi virágzás tükre, i. m.*, 62.
3. „Tömören néhány utalással megidézi, felidézi Szilágyi Domokos költészetének különleges sokszínűségét. Jellemzéséről sorról sorra kimutatható, hogy kreatív asszimiláció eredménye. Szilágyi Domokos versei inventorként állnak mögötte, de önálló lelemények a megigéző szavak, nem csupán ’átírásai’ Szilágyi sorainak. Amit pedig a jellemzés súlyát növelni

- szándékozva tőle vesz, arra egyértelműen utal. (...) Jó érzékkel ragadta meg Szilágyi költészetének szabadság-játékát, fájdalmakat őrző, de játékba oldó s nem feloldó karakterét. Szilágyi Domokos titokban fájó holt súlyos játékait Nagy László a belső tartás módozataként értékelte. (...) A költőileg kiteljesített, retorikailag, képi világában megemelt vers értéksíratás és mély keserűség foglalatja, az értéktanúsítás kapott benne nagy hangsúlyt.” GÖRÖMBEI András, *Nagy László költészete*, Bp., Magvető, 1992, 338, 341.
4. JÁNOSI Zoltán, „*De ott, Erdélyben nehogy meghasadjon a szívem*”: *Nagy László erdélyi útjai*, Hitel, 2005/7, 3–16.; Uő., *Nagy László és az erdélyi irodalom*, Magyar Napló, 2005/7, 9–18.
  5. Uő., „*Szólítlak, hattyú*”: *Válogatott írások Nagy László életművéről*, Bp., Magyar Napló Kiadó, 2006, 362–363.
  6. „Verseinek hangnemében, *sikolyában*, a Schrei esztétikája, az expresszionista kiáltás köszön vissza. (...) A kiáltás nem azonos a versmértékbeli anarchiával. (...) A vad ’üvöltés’ inkább a kifejezés tartalmában, és nem a kifejezésmódban érvényesül. A költő szeretné leszűrni a szavakat, hogy hozzáférhessen a dolgokhoz. (...) A metaforáktól programszerűen megfosztott vers a mitopoétikus elemek gazdag raktára lesz. A gesztusok vadsága lenyűgöző. A költő gondolatok-érzések örvényébe veti magát. Nagyívű polifonikus szerkezeteiben egymásba vágnak, összefonódnak a hangok. A láz jellemzi ezeket a gazdagon hangszerelt verseket”. Nicolae BALOTĂ, *Romániai magyar írók (1920–1980)*, ford. VALLASEK Júlia, Marosvásárhely, Mentor, 2007, 327–328.
  7. Vö. CS. GYÍMESI Éva, *Álom és értelem: Szilágyi Domokos lírai létértelmezése*, Bukarest, Kriterion, 1990.; SZAKOLCZAY Lajos, *Szilágyi Domokos (1938–1976)* = SZ. L., *Erdélyi ősz*, Bp., Napkút, 2006, 153–218.; POMOGÁTS Béla, *Magyar irodalom Erdélyben (1968–1989)*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2010, V–VI, 193–200.
  8. S a megbecsülés kölcsönös is volt közöttük. „Nagy László jól ismerte erdélyi költőtársa verseit, s azon túl, hogy kivételesen jelentős költőnek látta, nagyon szerette is.” JÁNOSI Zoltán, „*Szólítlak, hattyú*...”, *i. m.*, 355. – S a mindkettejük egyéniségére jellemző „sámánszerű” szuggesztivitás elemi erőteljességét igazolhatja Tornai József gyönyörű emlékverse is: „Harmincnyolc év, harmincnyolc év, / mire volt érv, mire volt érv? / Milyen az ég, milyen az ég? / Domokos-kék, Domokos-kék! // Arra emlékszem, borral emlékszem, / nézett hegyes orral merészen, / fehérlett a szája a kében, / s hallgatott, ha választ nem kértem. // A válasz dözsöl, a válasz megérik: / ő írta Erdély démon-miséit, / ő, a legmodernebb, a legrégebb / lába körmétől táltos-fejéig” (*Szilágyi Domokos táltos-feje*) – ld. *Kényszerleszállás: Szilágyi Domokos emlékezete*, szerk. PÉCSI Györgyi, Bp., Nap, 2005, 151. – Művük poétikai, esztétikai, világképi természetének komparatív elemzéséhez pedig ld. még VINCZE Ferenc, *Nyelvbe forduló garabonciások, avagy Nagy László és Szilágyi Domokos költészetének összehasonlítási lehetőségei* = V. F., *Hagyományok terhe*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2009, 62–67.
  9. NÉMETH László, *Dráma és legenda* = N. L., *Két nemzedék*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1970, 578–579. – De már vallomásos Szophoklész-tanulmányának 1932-es részletében is ezt rögzíti: „Szophoklésznel szertartás és líra egymást támogatják; istenfélelem és istenká-

- romlás egy dal két szólama.” Uő., *Európai utas*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1973, 27. – Vö. még *Eklézsia-megkövetés* című 1946-os drámájában Misztótfalusi Kis Miklós kifakadását: „Ki tudja itt, hogy mikor káromkodik, mikor imádkozik.” Uő., *Szerettem az igazságot*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1981, II, 242.
10. *Rokon álmok álmodója: Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése 1920–1941*, szerk. LIKTOR Katalin, Kolozsvár, Bp., Polis, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014, 174.
  11. NAGY Gáspár, *Közelebb az életemhez*, Szeged, Tiszatáj Könyvek, 2005, 277.
  12. BABITS Mihály, *Istenkáromlás* = B. M., *Esszék, tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1978, I, 471.
  13. Vö. „Az ember, erőfeszítésének ezen a pontján az irracionálissal találja magát szemben. Érzi magában boldogság- és igazságvágyát. Hívó szavára a világ esztelen csöndje a válaszból az ellentétből születik az abszurd.” ALBERT CAMUS, *Sziszüphosz mítosza*, Bp., Magvető, 1990, 218.
  14. KÁNTOR Lajos, *Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?* Bp., Balassi, 1996, 83. – Vö. Szilágyi Domokos kijelentését József Attiláról: „Ez a költészet mindennapi kenyerünk.” *A költő (régis és új) életei: Szilágyi Domokos (1938-1976)*, szerk. KÁNTOR Lajos, Kolozsvár, Kriterion, 2008, 151.
  15. Ld. pl. POMOGÁTS Béla, *A „hosszú vers” és a mitológikus költői számvetés* = P. B., *Sorsát kereső irodalom*, Bp., Magvető, 1979, 463–477.; FÜLÖP László, *Nagy László pályaképéhez* = F. L., *Élő költészet*, Bp., Magvető, 1976, 377–418. – *A Menyegző „monumentális, bartóki verskompozíció”*. TARJÁN Tamás, *Nagy László tekintete*, Bp., General Press, 1994, 140.
  16. GÖRÖMBEI András, *Nagy László költészete*, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2005, 379.
  17. JÁNOSI Zoltán, *Nagy László mitológikus költői világa*, Miskolc, Felsőmagyarország, 1996, 322.
  18. *Uo.*, 321, 322. – Ld. még a szerző további köteteinek Nagy Lászlóról szóló fejtegetéseit, pl. JÁNOSI Zoltán, *Idő és ítélet*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2001; Uő., *A Csodafiu-szarvas*, Iszka, Nagy László Szellemi Öröksége Alapítvány, 2003; Uő., *Fűszál és mindenség*, Bp., Holnap, 2005; Uő., *Barbárok hangszerén*, Bp., Holnap, 2010.
  19. „Múltból jövőbe hidal az elszántság, az évezredek át megújuló szándék.” SZÉLES Klára, *Nagy László himnusza* = SZ. K., *A létté vált hiány*, Miskolc, Felsőmagyarország, 1995, 27.
  20. CZINE Mihály, *Magyar irodalom a huszadik században*, Bp., Kortárs, 2001, 158.
  21. KÖDÖBÖCZ Gábor, *Nagy László költői vilásképe hosszú énekei alapján, különös tekintettel a Menyegzőre* = K. G., *Értékvilág és formarend*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2003, 136, 137.
  22. KISS Ferenc, *Menyegző* = K. F., *Írások Nagy Lászlóról*, Bp., Püski, 1993, 88, 89. – Ld. még főként VASY Géza, *Nagy László-tanulmányok*, Veszprém, Mikszáth, 1993; Uő., *Nagy László*, Bp., Balassi, 1995; Uő., *Nagy László*, Bp., Elektra, 1999; TÜSKÉS Tibor, *Nagy László*, Bp., Szépirodalmi, 1983; TOLCSVAI NAGY Gábor, *Nagy László*, Pozsony, Kalligram, 1998; „*Inkarnáció ezüstben*”: *Tanulmányok Nagy Lászlóról*, szerk. TASI József, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1996.
  23. Ld. Laurent JENNY kategóriáit: *A forma stratégiája*, Helikon, 1996. 1–2, 23–50.

24. Gérard GENETTE, *Transztextualitás*, Helikon, 1996. 1–2, 82–90.
25. BEZZEG János, *Szilágyi Domokos: Tengerparti lakodalom*, Jelenkor, 1979/6, 575.
26. „Mi lesz a világgal, amely nem vers, nem szó, szabályai nem a végtelen könnyűség, a nyelvben, a versben fellelt szabadság szabályai?” MARKÓ Béla, „*Játsszuk, ami nincs, de lehetne*” (*Szilágyi Domokos: Tengerparti lakodalom. Hátrahagyott versek*), = M. B., *Az erdélyi macska*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2010, 54.
27. „Szilágyi Domokos lírája e földhatatlan teremtő és világbíró vágy útjának és az út következményeinek a végsőig következetes végigjárása, s mint ilyen, önmagával szembeni irgalmatlanságában a magyar irodalom történetében talán egyedüli”; „Szilágyi Domokost – többek közt – az a Nagy László búcsúztatta el, aki a szelektáló köztudalom, meg a párbajozó csoportok önreprezentációja szerint a másik (ti. a képviseleti, vagy a vátesz magatartást preferáló népi-nemzeti) 'oldal' szimbolikus alakja lett. Tény: aki ma vitán felüli példának tudja az egyiket, inkább kétellyel néz a másikra – vagy a híveire, követőire legalábbis. Pedig ha valakik, akkor ők aztán valóban összetartoztak, s nemcsak annak okán, hogy Szilágyi a legnagyobb élő költőként éppen Nagy Lászlót nevezte meg, vagy hogy – mint életének közeli tanúi elmondták – a *Deres majálist* lemásolta kézzel – állítólag!? – egyetlen éjszaka. Nem a poétikai karakter s a két világkép azonossága fűzte őket össze igazán, hanem az inkább, amit nekünk is oly sürgősen vissza kellene perelnünk. Ők még tudták ugyanis, hogy vérre megy a játék, számukra az irodalomnak volt még tétje, miként a kimondott szónak s az életnek is. A különbség persze tapintható, s nem csak abban, hogy amíg a szóképektől Szilágyi egy időre elköszönt, addig az idősebb poéta a maga metaforáihoz haláláig ragaszkodott. De abban már igen, hogy amidőn – úgy a század hatvanas éveinek közepétől – a *Menyegzőben* is verssé formált morális csalás nyilvánvalóvá lett, s az értéktudat, meg az érték érvényesítésének lehetősége – illetve az ebben való hit – egymástól távolodni kezdett, a hatalmak vájta határon inneni költőtárs makacs értéktudata – az új formák megannyi változatát is keresve bár – továbbra is sértetlenül megmaradt. Az ő utolsó egy-másfél évtizede a visszaperlés avagy a folytonos értéktanúsítás mind keserűbb utóvédharcának jegyében telt, ezt tette akkor is, amikor költőtársa koporsójánál prózaverssel búcsúzott (*Aki szerelmes lett a halálba*). „Haláloed a pazarlás ideje már. A megtartók jöjjenek, igen.” – mondta Nagy László akkor. Szilágyi Domokos számára az említett elmozdulás önnön értékbiztonságának a szétporlását jelentette, így ő – mivel az Istentől való kegyelemben bízni nem tudott – a világ végső elrongyolódásáról adott hírt, vigasz nélkül ugyan, de illúzióktól mentesen. Két egymást kiegészítő, de egyaránt nélkülözhetetlen morális és költői tanúsítványa ez sorsunknak: annyi bizonyos, mindkettőbe bele lehet halni. Vagy a szív szakad meg, vagy az élet iránti bizalom fogy el végleg. Mindkét halállal mi (...) lettünk kevesebbek.” N. PÁL József, *Szeretett volna élni 2000-ig: Szilágyi Domokosról – huszonöt év után* = N. P. J., „*A megtartók jöjjenek...*”, Miskolc, Felsőmagyarország, 2004, 210, 217–218.